

ББК ТЗ (4 УКР55) 63

А.В. САВІЧЕВ

КАДРОВА ПОЛІТИКА В ІНСТИТУТАХ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ 1950 – 1980 РР.:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Савічев Антон Володимирович – аспірант кафедри історіографії, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін

У статті проаналізовано провідні ідеї радянської та сучасної історіографії щодо кадрової політики СРСР. Автор зазначає, що для радянської історіографії був характерний жорсткий контроль КПРС над науковою розробкою історії кадрової політики, яка сприймалася і владою, і вченими як важливе, системоутворююче політичне питання. Сучасна історіографія відрізняється критичною спрямованістю щодо характеристики діяльності керівних кадрів СРСР.

Ключові слова: СРСР, КПРС, історіографія, кадрова політика.

В статье рассмотрены отдельные аспекты историографии в области политического строя СССР. Автор анализирует труды советских и современных исследователей относительно кадровой политики СССР.

Отмечая идеологическую политизированность советской историографии по данному вопросу, автор приходит к выводу, что современная историография, в свою очередь, отличается чрезвычайно критическим взглядом на руководящие кадры СССР.

Ключевые слова: СССР, КПСС, историография, кадровая политика.

The paper considers some aspects of the historiography of the political system of the USSR. The author analyzes the works of soviet and modern researchers on personnel policy of the USSR.

Soviet historiography of the period of politicized. Modern scholars too critical look at the leading cadres of the Soviet Union

Key words: USSR, the CPSU, historiography, personnel policy.

© А.В. Савічев, 2012

Постановка проблеми. Кадрова система влади СРСР є об'єктом численних досліджень учених як пострадянського простору, так і іноземних авторів. З одного боку, вона, безумовно, цікава тим, що еліти колишніх республік радянської імперії орієнтуються на модель і логіку радянського управління. З іншого боку вчені досі не можуть прийти до єдиної думки про наявність єдиного центру прийняття рішень у радянській державі, який визначав життя суспільства протягом 70-ти років існування Союзу. При різноманітті матеріалів, що розповідають про структуру влади в загальносоюзному масштабі, досить мало дослідників вивчають структуру влади в союзних республіках, зокрема в Україні.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що кадрова політика радянської держави, формування бюрократії та забезпечення державного апарату необхідним поповненням являють собою специфічну наукову проблему, яка для істориків тривалий час не була предметом самостійного вивчення.

Історичні дослідження системи забезпечення кадрами радянського державного і партійного апарату, а також народного господарства країни також актуальні у зв'язку з тим, що державні структури та управлінські кадри ніколи раніше не піддавалися такій критиці з боку громадської думки. Саме на них покладається відповідальність за розпад Радянського Союзу та зниження економічного потенціалу країн пострадянського простору.

Мета дослідження. Мета статті полягає в тому, щоб на основі літератури визначити науковий рівень досліджень проблеми кадрової політики в

інститутах радянської влади, їх методологічні та концептуальні засади, основні напрями наукових розробок, рівень репрезентативності джерельної бази, а також окреслити основні здобутки та упущення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, історіографія цієї проблеми почала формуватися ще на межі 1950-1960-х рр. і пройшла у своєму розвитку декілька етапів: радянський, проміжний (період перебудови) та сучасний. Такий розподіл обумовлений тими суттєвими змінами, які відбувалися в історичній науці на рубежі 1980-1990-х рр.

Відхід від марксистсько-ленінського розуміння історичного процесу і закономірностей розвитку суспільства, породив не тільки нові методологічні підходи до вивчення історії, але й змусив дослідників переосмислити вже накопичений на той час історіографічний матеріал.

Оскільки кадрова політика в СРСР традиційно була підконтрольною партійним структурам і відносилася до галузі «великої політики», у радянській історичній науці дана проблема або взагалі не піднімалася, або досліджувалася виключно в руслі «генеральної лінії» партії. Проте аналіз радянського періоду в історіографії проблеми надав значний матеріал для більш об'єктивного осмислення концептуальних засад та реалізації кадрової політики партії.

Великий пласт літератури 1950-1960-х рр. був присвячений аналізу політичної системи СРСР. Такі роботи, як «История Коммунистической партии Советского Союза» [1], «Проблемы социализма

и коммунизма в СССР» [2], «Развитой социализм: проблемы теории и практики» [3] та інші відобразили складний і суперечливий процес підбору і розстановки кадрів на керівні посади радянської держави. Серйозної уваги заслуговують роботи, що відтворюють механізм формування кадрів нижньої і середньої ланки з середовища промислових робітників і селянства.

На початку 1960-х рр. була видана монографія П.Ф. Пігалева, яка висвітлювала кадрову політику КПРС на місцях. Автору вдалося виділити основні проблеми, з якими зіткнулися партійні функціонери. Очевидно, що робота була підготовлена за певним політичним замовленням, що не знижує її наукової цінності, тому що автор зібрав великий фактичний матеріал.[4].

У 1970-ті - на початку 1980-х рр. кадрові питання побічно порушувалися в працях, присвячених господарсько-економічній діяльності СРСР [5-7]. Оскільки кадрова політика була одним з основних, якщо не головним, важелем управління народним господарством і суспільними процесами. Найбільш яскравим явищем в історіографії цього часу була наукова діяльність колективу дослідників, що склався під керівництвом Т.І. Заславської [8]. Під впливом роботи цього колективу принципово змінився підхід до вивчення кадрової політики СРСР, дослідники більше уваги стали приділяти не ідейно-політичній, а професійній підготовці кадрів керівної ланки.

Наприкінці 1970 – на початку 1980-х рр. значну увагу дослідники приділяли проблемам професійної підготовки кадрів керівної ланки, підвищенню освітнього та культурного рівня апаратних працівників. У працях істориків відбилася турбота партійно-політичного керівництва СРСР про ідейну підготовку молодих управлінців, головним чином з числа гуманітарної молоді [9-11].

Кадрова політика влади знайшла відображення також у працях з соціально-економічної історії СРСР [12]. Дослідники прагнули виділити ті методи, якими партія і уряд планували вирішити соціальні проблеми радянського суспільства і досягти його однорідності. В своїх монографіях А.Є. Гаврилюк і В.С. Лельчук дослідили специфічні, вузькі проблеми радянської економіки і суспільного розвитку, в тому числі пов'язані з керівною роботою партії в цих галузях [13].

У 1980-і рр. з'являються історичні дослідження, безпосередньо присвячені кадровій політиці партії. Перш за все це монографії Є.З. Разумова [14] і В.А. Яцкова [15], в яких узагальнено історичний досвід кадрової політики попереднього періоду. Обидва дослідження вперше піднімають такі питання, як проблеми кадрової політики, але, незважаючи на це, більшість висновків даних досліджень знаходилися в руслі офіційної ідеології, що істотно знижує їх наукову цінність.

В цілому радянський період історіографії характеризується жорстким контролем КПРС над науковою розробкою історії кадрової політики, яка сприймалася і владою, і вченими як важливе, системоутворююче політичне питання. Незважаючи на окремі ідеологічні обмеження до кінця 1980-х

рр., радянській історіографії вдалося накопичити цінний матеріал, який дозволяє зрозуміти принципи та логіку кадрових призначень управлінських кадрів СРСР.

Масштабні політичні зміни кінця 1980 – початку 1990-х рр. сприяли оновленню радянської історичної науки, яка позбулася монополії марксистської ідеології і вийшла на якісно новий рівень розвитку. Підвищення у дослідників інтересу до проблем кадрової політики СРСР було пов'язано не тільки з бажанням осмислити радянський період історії, проаналізувати причини краху соціалістичної системи господарювання та радянської держави в цілому, а з необхідністю використання історичного досвіду Радянського Союзу в процесі державного будівництва в нових умовах.

Історіографія першої половини 1990-х рр., як правило, відрізнялась критичною спрямованістю по відношенню до діяльності керівних кадрів СРСР. Політична еліта країни часто звинувачувалася в «ідеологічній зашореності» і «економічній некомпетентності»[16-18]. Дослідники підкреслювали, що, поряд з іншими причинами, неспроможність кадрової політики стала однією з головних причин втрати важелів контролю над суспільством з боку КПРС на рубежі 1980-1990-х рр.

У другій половині 1990-х рр. дослідження політичної еліти СРСР стали більш обережні в оцінках. Це пов'язано не тільки з певною невдачею ринкових реформ 1990-х рр., але й із комплексним переосмисленням досвіду господарсько-економічного розвитку країни на завершальному етапі індустріальної модернізації [19]. Високим науковим рівнем відрізняється фундаментальна робота С.А. Караулова «Керівні кадри Російської Федерації в 50-80-і рр.», в якій автору вдалося відтворити широке полотно еволюції кадрової політики СРСР в 1950-1980-ті рр. [20].

На думку дослідника, принципи кадрової політики визначав стиль правління керівництва Радянського Союзу. Так, «хрущовському» періоду притаманні різкі та необдумані кадрові перестановки, а в епоху застою кадрова політика була дуже консервативна.

Окремо варто виділити сучасну українську історіографію кадрової політики Радянського Союзу. Кадрова політика в роботах українських вчених стала об'єктом досліджень у контексті «десталінізації» СРСР. Відомий історик С.В. Кульчицький зазначав, що з перемогою М.Хрущова українська політична еліта діставала істотну перевагу над управлінською елітою інших регіонів країни. Адже кадри, які новий вождь знав особисто і міг покласти на них, походили здебільшого з України [21].

Професійна підготовка управлінців стала об'єктом дослідження О.С. Шуляка, який називав характерною рисою періоду розгорнутого будівництва комунізму перехід спеціалістів з адміністративно-управлінського апарату безпосередньо на виробництво, в колгоспи і радгоспи [22]. Однак в іншій своїй праці О.С. Шуляк вказував, що для забезпечення колгоспів керівними кадрами в окремих областях за роки семирічки усіх голів колгоспів було включено до номенклатури обкому партії,

а спеціалістів сільського господарства, завідувачів фермами та бригадирів виробничих і тракторних бригад - до номенклатури райкомів партії [23].

У свою чергу В. Литвин, засуджуючи кадрові перестановки компартійних органів за виробничою ознакою з ініціативи М. Хрущова, вказував, що вони стали однією з причин ослаблення впливу партійного вождя. Така ситуація пояснювалася тим, що більшість комуністів не прийняли такої системи розстановки партійних кадрів [24].

Історики В.Ю. Васильєв та П. Магочій виділяють політичний підтекст кадрової політики Союзу. Наприклад, В.Ю. Васильєв вважав, що вони були засобом боротьби із зростанням самостійності відомчих та регіональних керівників [25].

П.Магочій писав, що «хрущовська» кадрова політика дозволила регіональним партійним секретарям стати фактичними господарями-диктаторами, спроможними створювати власні місцеві осередки влади, контролюючи призначення на посади [26].

Висновки. В цілому аналіз історіографії показав, що до теперішнього часу кадрова політика в

СРСР на завершальному етапі індустріальної модернізації не була предметом окремого історичного дослідження.

Радянські вчені не наслідувалися глибоко аналізувати політичні настрої та моральний стан пересічних комуністів, хоча в окремих працях і згадувалось про активне обговорення рішень партії та місцевого керівництва. Недослідженим у радянській історіографії залишився механізм утворення місцевих партійних еліт та призначення управлінських кадрів.

Найбільш об'єктивними, але не позбавленими політизованості за темою функціонування владних інститутів УРСР є дослідження сучасних істориків і політологів. По-перше, важливою умовою для цього став відкритий доступ до більшості архівних фондів; по-друге, відсутність ідеологічного диктату. Проте ряд дослідників надто критично висвітлюють кадрову політику Радянського Союзу, підкреслюючи, що, поряд з іншими причинами, неспроможність кадрової політики стала однією з головних причин втрати важелів контролю над суспільством з боку КПРС на рубежі 1980-1990-х рр.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. История Коммунистической партии Советского Союза / Рук. автор, колл. П.Н. Поспелов. - М., 1959. 474 с.
2. Основы марксизма-ленинизма / Рук. автор, колл. О.В. Куусинен. М., 1959; Проблемы социализма и коммунизма в СССР. М., 1965
3. Развитой социализм: проблемы теории и практики. М., 1979. 540 с.
4. Пигалев П.Ф. Местные партийные органы - органы политического и организационного руководства / П.Ф. Пигалев. - М., 1962. 237 с.
5. Авторханов А. Сила и бессилие Брежнева. Политические этюды. - Франкфурт-на-Майне, 1979. 327 с.
6. Новожилов В.В. Вопросы развития социалистической экономики. - М., 1972. 403 с.
7. Медведев В.А. Управление социалистическим производством: проблемы теории и практики. - М., 1983. 209 с.
8. Заславская Т.И. Кадровая политика партии и правительства в Сибири в годы индустриализации. М., 1978. 178 с.
9. Шептулин А.П. Роль общественных наук в формировании коммунистического мировоззрения. М., 1976. 332 с.
10. Ольховский Е.С. Деятельность КПСС по коммунистическому воспитанию студенческой молодежи в условиях развитого социалистического общества. 1959-1974 гг. (на материалах РСФСР): Дис.. д-ра ист. наук. Л., 1975
11. Королев А.А. Политика КПСС по повышению роли государственных органов и общественных организаций в коммунистическом воспитании молодежи: тенденции и противоречия (сер. 60-х - 80-е гг.): Автореф. дис.. д-ра ист. наук. Спец. История КПСС - М., 1989
12. Керимов А.В. Социальное развитие и проблемы экономического роста. - М., 1970. 370 с.
13. Гаврилюк А.Е. Социальная политика КПСС на селе: Из опыта работы партийных организаций. - М., 1984; Лельчук В.С. Научно-техническая революция и промышленное развитие СССР. - М., 1987
14. Разумов Е.З. Проблемы кадровой политики КПСС. - М., 1983. 305 с.
15. Яцков В.А. Кадровая политика КПСС: опыт и проблемы. - М., 1986. 287 с.
16. Фигатнер Ю. Номенклатура властно-собственнических отношений в СССР: к анализу механизмов стратификации советского общества. - М., 1992. 385 с.
17. Джавланов О.Т., Михеев В.А. Номенклатура: эволюция отбора (Историко-политологический анализ). - М., 1993. С. 52.
18. Куров В.М. Советская экономика в ретроспективе: опыт переосмысления. - М., 1997. 298 с.
19. Федоров А.В. Кадровая политика СССР на завершающем этапе индустриальной модернизации: конец 1950-1980-е гг. Дисс. к.и.н. М., 2005.
20. Караулов С.А. Руководящие кадры Российской Федерации в 50-80-е гг. М., 2004. 347 с.
21. Кульчицкий С.В. Спроби реформ (1956-1964) /С.В. Кульчицкий // Укр. іст. журн. - 1998. - № 2. - С. 111-112.
22. Шуляк О.С. Діяльність партійних організацій України по підвищенню ролі спеціалістів сільського господарства в роки семіріччя / О.С. Шуляк // Наук. праці з історії КПРС. - К., 1969. - Вип. 31. - С. 92.
23. Шуляк О.С. Роль партійних організацій в підвищенні професіоналізму серед спеціалістів сільського господарства / О.С.Шуляк // Наук. праці з історії КПРС. - К., 1972. - Вип. 37. - С. 124.
24. Литвин В. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956-1965) /В. Литвин. - К., 2004. - С. 77-79.
25. Матеріали «круглого столу» 23 лютого 2006 року //Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. - Вип. 10: Хрущовська «відліга»: передумови, реалії, наслідки /Відп. ред. В.М. Даниленко. - К., 2006. - С. 33.
26. Магочій Павло Роберт. Історія України /Магочій Павло Роберт. - К., 2007. - С. 563-564.